

1981'de Sedat'ın suikaste kurban gitmesinin ardından devlet başkanı olan Hüsnü Mübarek ülkeyi 30 yıl boyunca yönetti.

Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika

Pre-Mubarak Egypt: Geopolitical Position, Domestic and Foreign Policy

Ali Oğuz DİRİÖZ

Bilkent Üniversitesi ÜİB
Araştırma Görevlisi

Abstract

The pyramids in Egypt, the land of the Pharaohs, can be perceived as a symbol of social pyramid, and for the centuries that rulers of Egypt have governed their people. The events that started with protests concentrated in Tahrir Square in Cairo, and resulted in the resignation of the former president Mubarrak in early 2011, demonstrated that the Arab Spring would not be limited to Tunisia. The most populated Arab country was able to oust a dictator via protests. It can be observed that the people of Egypt were opposed to increasing food prices such as bread and this was one of the important factors in the protests against the 30 years of repressive regime of Mubarrak. The increase of basic food prices across the world, were also as effective as the role of social media in the organization of the protestors in the Arab Spring. Before looking at the increasing food prices, it is worth briefly looking at the main elements of Egypt's geopolitical location, as well as its domestic politics and foreign policy.

Mısır'ın jeopolitik konumu, Afrika ile Asya arasında geçiş noktası olma özelliğini taşımasının yanı sıra, Akdeniz'den Kızıl Deniz'e, oradan da Hint okyanusuna açılan Süveyş kanalı ile stratejik bir geçiş noktası olarak Avrupa için kritik bir öneme sahiptir.

Firavunlar ülkesi Mısır'da bulunan piramitleri, adeta geçmişten günümüze o ülkeyi yönetenlerin halk üzerindeki baskısının ve toplumun sosyal piramit yapısının simgesi olarak algılamak mümkündür. Tahrir Meydanı'nda 2011 başlarında yaşanan gösteriler sonucu Mübarek'in görevden ayrılması ile sonuçlanan hadiseler, Arap Baharının Tunus ile sınırlı kalmayacağını ve en kalabalık Arap devletinde dahi göstericilerin devlet başkanını istifa ettirebileceklerini göstermiştir. Bu süreçte, 30 yıldır baskı rejimi ile yönetilen Mısır halkının, başta ekme olmak üzere hızla artan gıda fiyatlarına karşı gelmelerinin önemli etkisi olduğu görülmektedir. Arap Baharı'nda göstericilerin örgütlenmesinde önemli olan sosyal medya kadar, bu süreç öncesinde dünya çapında artan temel gıda fiyatlarının önemini de Mısır örneğinde görmek mümkündür. Gıda fiyatlarındaki artışa bakmadan evvel Mısır'ın Tahrir öncesi jeopolitik, iç ve dış politikasının ana unsurlarına kısaca bakılmasında fayda vardır.

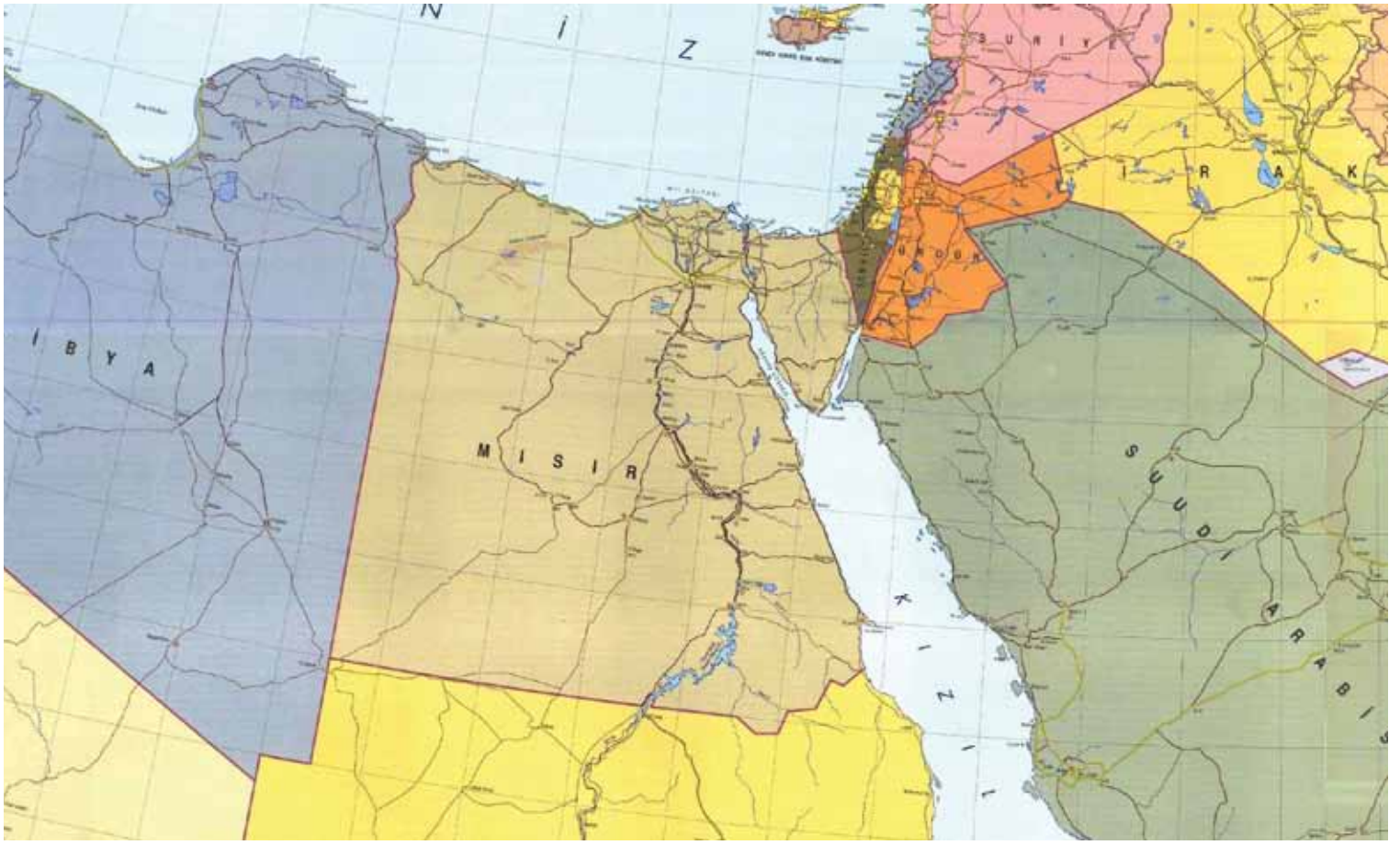
Mısır yaklaşık 80 milyon civarında nüfusuyla¹, Arap Dünyasının, Ortadoğu'nun ve Afrika'nın en kalabalık ülkelerindendir. Ayrıca, Suudi Arabistan, Cezayir ve Birleşik Arap Emirliklerinden sonra, Arap Dünya'sının en büyük 4. ekonomisi de Mısır ekonomisidir.² Nüfus ve ekonomik büyüklüğünün yanı sıra, jeopolitik konumu ile Mısır en önemli Arap devletlerinden biridir. Mısır'ın jeopolitik konumu, Afrika ile Asya arasında geçiş noktası olma özelliğini taşımasının yanı sıra, Akdeniz'den Kızıl Deniz'e, oradan da Hint okyanusuna açılan Süveyş kanalı ile stratejik bir geçiş noktası olarak Avrupa için kritik bir öneme sahiptir.

1882 İngiliz işgali ile Osmanlı'nın kontrolünden çıkan Mısır, aslında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan beri Osmanlı kontrolünden çıkmıştır. Mısır'da yapılan Süveyş kanalı ile İngiltere Hindistan'a daha çabuk ulaşabildiği için 19. yy. dan itibaren İngilizler ve Avrupalılar için kanal jeostratejik açıdan savunulması gereken en önemli yerlerden biri olmuştur.³ 1800'lerin başında Napolyon'un Mısır işgalinden beri bu stratejik geçiş noktasının kontrolü İngiliz imparatorluğu açısından kilit konumda idi.

Birinci Dünya Savaşına kadar sözde bir Osmanlı toprağı olan ama fiilen İngilizlerin kontrolünde olan Mısır, Savaşın başlamasıyla imparatorluktan kopmuştur. Falih Rıfki Atay Zeytinadağı kitabında Kanal Taaruz'unun detaylarını vermektedir. Cemal Paşa, savaşın başlarında başarılı olmuş ve Kanal'a taarruz etmiştir.⁴

1922'de Mısır'da Krallık kurulmuş ve 1936'da Kral Faruk 1952'deki Hür Subaylar Hareketi tarafından devrilinceye kadar ülkeyi güçlü bir İngiliz himayesi altında yönetmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra Mısır'da da milliyetçilik akımları hız kazanmıştır ve 1947-48 Birinci Arap-İsrail savaşında Mısır orduları İsrail'e karşı savaşmış ama başarılı olamamıştır. Cemal Abdul Nasır da o savaşa katılan subaylardan biridir.

1952 yılında Cemal Abdul Nasır önderliğinde Hür Subaylar Hareketi, Kral Faruk'a karşı bir darbe gerçekleştirerek ülke yönetimine el koymuştur. Bu hareketin temelindeki Arap Milliyetçiliği de ülkenin kaynaklarının ülke halkına daha adil dağıtılmasını savunmaktaydı. Dolayısıyla

Nüfus ve ekonomik büyüklüğünün yanı sıra, jeopolitik konumu ile Mısır en önemli Arap devletlerinden biri.

gıda, benzin, gibi pek çok ürüne sübvansiyon gelmiştir. Bu gıda sübvansiyon sistemi Mısır'ın yıllık GSYH'sının yaklaşık %8,6'sına tekabül etmektedir. Ancak Nasır'ın kurduğu bu sistemi değiştirmek de siyasi açıdan çok büyük riskler getirmektedir.⁵

Nasır'ın Batılı güçlerle karşı karşıya gelmesinin en önemli sebeplerinden biri de millileştirme politikasıdır. 1956 Süveyş Kanalı millileştirmesi de en başlıca meseleydi. Süveyş Kanalı her zaman stratejik öneme sahip olmuştur. Ancak esas önemi 1947'e kadar İngiltere'nin Hindistan'a giden yolunu korumaktan geçerken, günümüzde başta petrol olmak üzere uluslararası gemi taşımacılığı ve ticaret açısından Avrupa ve Asya arasındaki trafiğin yükünü taşımaktadır. Bir "Choke Point" (kritik tıkanıklık olabileceği nokta) olarak görülmektedir.

1956 Süveyş Krizi ise Nasır'ın kanalı millileştirmesi karşısında, İsrail, Fransa ve İngiltere'nin bu ülkeye askeri müdahalede bulunmasından

kaynaklanmıştır. 1956 Süveyş Krizi, Eisenhower başkanlığında ABD'nin, Soğuk Savaşın ortasında olunmasına karşın Fransa'yı, İsrail'i ve İngiltere'yi ciddi şekilde uyarıp onlara karşı bir tutum sergilemiştir. İsrail'de Ben-Gurion hükümeti 1957'de Sina'dan geri çekilme karşılığında İsrail'in sınır güvenliğini arttırmak amacıyla Sina'nın bazı bölgelerinin silahsızlandırılmış olması gibi bazı garantiler talep etmiştir.⁶ Bu İsrail'in Mısır ile ileride Camp David'de yürüteceği müzakerelerdeki "Barış'a karşılık Toprak iadesi" prensibinin ilk örneği sayılır.⁷ Süveyş krizinden sonraki İsrail ile olan Altı Gün Savaşı (1967) ve Yom Kippur Savaşlarında (1973) da İsrail yeniden Sina yarım adasını hedef alıp Kanal üzerinde de baskı kurmaya çalışmıştır.

Süveyş krizi sonucu, askeri açıdan başarı elde etmemiş olmasına karşın, siyasi açıdan Cemal Abdul Nasır büyük bir başarı elde etmiştir. Kanal'ı millileştirmekle kalmamış, uluslararası kamuoyunu ve Arap Milliyetçilerinin büyük desteğini arkasına almıştır. Nasır'ın bu dönemki

2011'in başlarında, Tahrir'de sosyal piramit ters çevrilmiş ve "Firavun Mübarek" halkın hareketi ile istifa etmiştir. Ancak askeri konseyin henüz geçiş sürecini tamamlamamış olmalarından dolayı halk yeniden Tahrir Meydanına akın etmeye başlamıştır.

nüfuzu o denli kuvvetliydi ki 1958'de Suriye ile ortak bir ülke kurma adımları atılmıştır. 1958 yılında kurulan ve Suriye ile birlikte kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti her ne kadar 1961 yılında dağıldı ise de, kısa süre devam eden bir Arap Milliyetçiliği projesi olmuştur.

Uluslararası kamuoyunda da Nasır'ın Batılı emperyalist güçlere karşı duruşu da Bağlantısızlar hareketi açısından önemli bir sembol olarak görülmüştür. 1961'de Belgrad'da Tito, Nasır ve Nehru, Bağlantısızlık Hareketi'ni kurmuştur. Soğuk Savaş'ta Bağlantısızlar hareketine öncülük etmiş liderlerden biri olarak Nasır, Aswan Barajı gibi dev projelerle ülkesinin modernizasyonunu Batılı güçlerden bağımsız şekilde gerçekleştirmek istemiştir. Bu çerçevede milli kaynaklara sahip çıkılması ve ülke için kritik öneme haiz Süveyş Kanalı gibi yatırımların millileştirilmesi Nasır için önemliydi.

1967'de İsrail'e karşı Altı Gün Savaşı, Nasır için ciddi bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır İsrail'in 1967 yılında Mısır'dan Sina yarım adasını işgal ettiği Altı Gün Savaşı'nın bir "önleyici savaş" olduğu görüşü yaygındı. Son yıllarda, aslında savaşın İsrail'in işine geldiğini savunan yeni tarihçiler, yaygın görüşlerin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur.⁸ Esas nedeni her ne olursa olsun, Atlı Gün Savaşı Mısır hava kuvvetleri ve ordusu açısından ağır kayıpların yaşandığı bir hadise olup, Sina'nın da Camp David Anlaşmasına kadar İsrail işgali altında kalmasına sebep olmuştur.

Enver Sedat 1970'lerin başında ülkenin başına geçmiş ve 1973 Yom Kippur Savaşı ve ardından

gelen Petrol Krizinde önemli roller üstlenmiştir. Enver Sedat hafızalara İsrail ile kalıcı bir barış anlaşması imzalayan Arap lider olarak geçmiş olmasına karşın, 1973'te Suriye ile eşzamanlı olarak İsrail'e savaş açmıştı. 1973 Yom Kippur Savaşında Mısır ve Suriye'nin ani saldırısı karşısında İsrail hazırlıksız yakalanmış ve ağır kayıplar vermiştir. Bu savaşın İsrail'in aleyhine giderken ABD'nin havadan yardım ve ikmal desteğinden dolayı tekrar güçlenip kuvvetli bir şekilde saldırı bildiği kanısı yaygındır. Arap ülkelerinin çoğunlukta olduğu Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'in, ABD'nin İsrail'e verdiği bu destekten dolayı, savaşın ardından, petrol üretimini azaltmasıyla Dünya'daki ilk petrol krizi gerçekleşmiştir. Bu savaş her iki taraf için de yıpratıcıydı ve 1970'lerin sonlarında Mısır'daki Sedat hükümeti ile İsrail'deki Begin hükümeti, uzlaşmaya hazırды. İsrail'e ani bir ziyarette bulunan Enver Sedat, Knesset'te de konuşarak bu konuda barışın sinyallerini vermiştir.

İsrail, Sina'yı 1978 Camp David'de varılan mutabakat ve 1979'da imzalanan anlaşma ile Mısır'a kalıcı bir barış anlaşması karşılığında iade etmiştir. 1978 Camp David mutabakatı ve ardından 1979 Mısır-İsrail arasındaki barış anlaşması büyük ölçüde "Barış'a karşılık Toprak iadesi" formülüne dayanmaktadır.⁹ Camp David mutabakatları ile Enver Sedat, İsrail ile kalıcı bir barış anlaşması yapmış ve 1981 yılına gelindiğinde bunun bedelini belki de canıyla ödemiştir.

1981'de Sedat'ın suikast kurbanı olmasının ardından Hüsnü Mübarek Devlet Başkanı olmuş ve 30 yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir. Mübarek yönetimi, İsrail ile barış içinde olma karşılığı

milyarlarca dolar Amerikan yardımı almış ve bu bakımdan en fazla doğrudan ABD yardımı alan ülkeler arasında en başlarda yer almıştır. Mısır Ordusu da ABD'den doğrudan maddi ve teçhizat yardımı almıştır. Ancak Mısır yönetiminin 1978'den itibaren İsrail ile yürüttüğü barışçıl dış politikalar halkın önemli bir kısmının karşı çıkmasına rağmen yürütülmüştür. Mısır'daki siyasi yapı Mübarek döneminde Milli Demokratik Parti'nin gölgesi altında, yasal olarak muhalefet etmesine zaman zaman izin verilen Wafd Partisi ile Nasırcı Demokratik Arap Partisi, Milliyetçi İlerleyici Birlik Partisi (Tagammu Partisi olarak da bilinir) ve Ghad Partisi (Yarın Partisi) gibi partiler ile sürmüştür.¹⁰ Gerçek bir muhalif güç olan Müslüman Kardeşler ise yasaklanmıştır.

1928'de Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler, rejime karşı en ciddi muhalefet hareketi olmuştur. Mısır'daki en eski siyasi örgütlerden biri olan Müslüman Kardeşler, 1928 yılında bir okul öğretmeni olan Hassan Al-Banna tarafından kurulmuştur. Toplumun İslami prensipler temelinde yeniden yapılandırılmasını savunan Al-Banna, siyasi ve sosyal reformlar yapılmasını arzulamaktaydı. Ancak örgüt ilk etapta bir insani hayır kurumu olarak başlamış ve özellikle fakirlerin haklarını savunmanın yanı sıra İngilizlere karşı Mısır Milliyetçiliğini de desteklemiştir. Başta şiddet olaylarına karışmayan örgütün 1939 senesinde askeri kanadı kurulmuş ve o dönemden bu yana Mısır'daki yönetimlerin kara listesinde yer almıştır. 1949 senesinde Al-Banna öldürülmüş ve selefi Hassan al-Hudaybi, örgütün askeri kanadını tasfiye etmeye çalışmıştır. Müslüman Kardeşler, 1952'de Nasır'ın önderliğinde Kral Faruk'a darbe yapan Hür Subaylar Hareketini desteklemiş olmasına karşın, 1954'te Nasır'a suikast girişiminde bulunmakla suçlanıp yasaklanmıştır. Müslüman Kardeşlerin en meşhur fikir babalarından biri olan Seyit Kutup da, 1966 senesinde Mısır yönetimince idam edilmiştir. Müslüman Kardeşler bu tarihten itibaren şiddet yanlısı militan gruplar ile arasında bir mesafe korumuş olmasına karşın yasak kalmıştır. 2005 seçimlerinde bir parti olarak değil, destekledikleri bağımsız adaylar ile siyasi arenada yerini almıştır.¹¹ Batılı kesimler, Müslüman Kardeşleri radikal bir hare-

ket olarak görürken, Mübarek sonrası dönemde, Selefilere Suudi Arabistan benzeri çok katı bir yorum ile Müslüman Kardeşlerin kimilerince daha ılımlı olarak görülmesine sebep olmaktadır.

Sonuç Yerine: Arap Baharı ve Mısır

Arap Baharı sürecinde sosyal medyanın rolü çok büyük olmuştur. Ancak bu "Nil Devrimi" gösterilerine geline süreci içerisinde gıda fiyatlarının artmış olmasının rolü de büyüktür. Arap dünyasında önde gelen ülkelerden biri olan Mısır'ın ekonomik büyümenin var olduğu bir dönemde liberal politikalar uygulamaya başlamış ve bu da büyüme performansının gerilemesinin arkasındaki sebep olarak görülmektedir. Bu politikaların sebep olduğu ekonomik büyümedeki düşüş yüzünden de Mısır 2009 krizine hazırlıksız yakalanmıştır.¹² 2009 krizinden sonra halkına en temel gıda olan ekmeği daha pahalı satmak durumunda kalıp sübvansiyonları azaltmak durumunda kalmıştır. Halbuki Mısır'da Nasır'ın kurduğu sübvansiyon sistemi ile halk 130 gramlık ekmeği 1 cent civarına alabilmektedir. Fakat ekmeği gibi, buğday, şeker, pirinç ve bitkisel yağ fiyatlarına yapılan sübvansiyonların yıllık maliyeti 5.5 Milyar \$ ABD Doları olduğu ve bunun da yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın %8,6 oranına denk gelen bir bütçe açığına sebep olduğu hesaplanmaktadır. Ancak Nasır'ın bu sistemini 1977'de Enver Sedat değiştirmeye kalkıp ekmeği fiyatlarının artmasına sebep olunca ciddi ayaklanmalar ile karşılaşmıştı. Mübarek hükümeti de bu konuda 2008'den bu yana aralıklarla protesto edilmekteydi.¹³ Mısır'da ekmeği en temel gıda olup Mısır'daki ailelerin %60 kadarının bu sübvansiyonlu ekmeğe muhtaç olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴

2011'in başlarında, Tahrir'de sosyal piramit ters çevrilmiş ve "Firavun Mübarek" halkın hareketi ile istifa etmiştir. Ancak Tantavi ve askeri konseyin henüz geçiş sürecini tamamlamamış olmalarından dolayı halk yeniden Tahrir Meydanına akın etmeye başlamıştır ve son günlerde olaylar yeniden artmıştır. Şimdiki süreçte Askeri Konsey ve Tantavi geçici olarak yönetime el koymuş durumdadır. Ancak seçimlerde eski Atom Ener-

ji Ajansı Başkanı, Nobel Ödüllü Muhammed El Baradei'nin yanı sıra Müslüman Kardeşler de güçlü halk desteği görmektedir. Yani Mısır'ın siyasal geleceği belirsizliklerle doludur. Bu belirsizlikler ışığında, ABD, İsrail ve Batılı ülkeler İsrail ile Mısır arasındaki barışın devam edip etmeyeceği konusunda endişeli olup, Müslüman Kardeşler'e kuşkuyla bakmaktalar. ABD, İsrail ve Batı ülkeleri, jeopolitik çıkar ve İsrail ile barış anlaşmasının sürdürülmesi adına Mısır'daki baskıcı Mübarek

rejimine ciddi maddi yardımlarda bulunmuş ve yıllarca istikrar uğruna demokrasi feda edilmiş, halk ise elitist bir rejimin baskısı altında sübvansiyonlar ile susturulmuştur. Yardımlarda sorun çıkması ile beraber hoşnutsuzluk yayılmıştır. Mısır'daki durum halen belirsizliğini korumaktadır, ama her kim gelirse gelsin, neredeyse 60 yıldır var olan sübvansiyonları kaldırması kolay olmayacaktır.

0

DİPNOTLAR

- 1 CIA World Factbook'ta Mısır nüfusu 82 milyon olarak tahmin edilirken, Wikipedia'da 81 milyon olarak tahmin edilmektedir. Mısır'da yapılan son resmi sayımda toplam nüfus 76 milyondur.
CIA World Fact Book <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> (Son Erişim 24 Aralık 2011), Wikipedia http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_population (Son Erişim 24 Aralık 2011)
- 2 "Türkiye ve Mısır Ticari ve Ekonomik İlişkileri", T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-misir-ticari-ve-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, (Son Erişim 22 Aralık 2011)
- 3 Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw "History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II: Reform, Revolution and Republic :The rise of Modern Turkey 1808-1975" Cambridge University Press, Cambridge United Kingdom, 2002 (First Published 1977). Syf. 193-195.
- 4 Falih Rıfkı Atay "Zeytin Dağı" Varlık Yayınları, İstanbul, 5.Baskı, 1964. Syf.44-48 ve 182-192.
- 5 Ahram Online, <http://english.ahram.org.eg/News/22944.aspx>, (Son Erişim 22 Aralık 2011)
- 6 John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt "The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy" Penguin Books, London England 2008 (ilk baskı 2007). Syf. 24-25.
- 7 William B. Quandt "Camp David: Peace Making and Politics" The Brookings Institutions, Washington D.C. USA, 1986. Syf. 32-33.
- 8 John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt "The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy" Penguin Books, London England 2008 (ilk baskı 2007). Syf. 84-86.
- 9 William B. Quandt "Camp David: Peace Making and Politics" The Brookings Institutions, Washington D.C. USA, 1986. Syf. 3-4 ve 33.
- 10 Nihad Gohar "Mapping Participation in Egypt" Syf 179, in "Political Participation in the Middle East", edited by Ellen Lust-Okar and Saloua Zerhouni, Rienner London, 2008: pp. 171—191.
- 11 Nihad Gohar "Mapping Participation in Egypt" Syf 179, in "Political Participation in the Middle East", edited by Ellen Lust-Okar and Saloua Zerhouni, Rienner London, 2008: pp. 171—191.
- 12 "Türkiye Mısır Siyasi İlişkileri", T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-misir-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, (Son Erişim 22 Aralık 2011)
- 13 Ahram Online, <http://english.ahram.org.eg/News/22944.aspx>, (Son Erişim 22 Aralık 2011)
- 14 New York Times, 1 Haziran 2011 Lester R. Brown "When the Nile runs dry—Egypt's Food Supply in danger", http://www.nytimes.com/2011/06/02/opinion/02Brown.html?ntemail0=y&_r=1&... 6/2/2011, (Son Erişim 20 Aralık 2011)